

Ю. М. Ходукіна

ПРИКРАСИ СКІФСЬКОГО ЧАСУ НАСЕЛЕННЯ ЛІСОСТЕПУ: ВСТУП ДО ТЕМИ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДНІПРОВСЬКОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ

У статті проведено огляд сучасного стану досліджень прикрас Лісостепової Скіфії за матеріалами пам'яток Дніпровського Лівобережжя. Висвітлюється історія їх вивчення, зокрема із залученням світової практики. На прикладі відомих зразків шпильок та сережок описується специфіка дослідження прикрас з різних типів пам'яток, розглядаються питання типології та технології виготовлення.

Ключові слова: лісостепове Лівобережжя, скіфський час, прикраси, шпильки, типологія.

Використання прикрас за доби раннього заліза як і зараз, було одним із ключових маркерів культурної та соціальної ідентичності. Дослідження цієї категорії предметів дозволяє відстежувати давні міграції, фіксувати культурні впливи та ін.

У археологічному контексті, для доби раннього заліза, прикраси, на ряду зі стрілами та ножами, були найчисельнішими металевими виробами, які знаходять на пам'ятках. Для прикладу, колекції шпильок та сережок з пам'яток Лісостепу зараз налічують більше кількох сотень кожна. Така кількість цих предметів при відносно малій варіабельності уможливує їх ефективно опрацювання методами статистики.

Ще однією характерною особливістю прикрас скіфського часу є їх морфологічна варіабельність яка напряду пов'язана із технологією обробки металів. Певні типи виробів вимагали конкретних технологій, що дає можливість простежити їх розвиток у часі.

Перелічені чинники обумовлюють актуальність дослідження прикрас, яке у цьому випадку пов'язане не лише з історією мистецтва, але і практичними питаннями для археології: типологією, хронологією, культурними процесами, технологіями давнього виробництва тощо.

© Ю. М. ХОДУКІНА, 2021

У даній роботі основна увага звертається на шпильки та сережки — найпопулярніші та при цьому морфологічно варіабельні прикраси місцевого населення. Саме вони виступають хронологічними та культурними маркерами, які використовуються дослідниками у реконструкції міграцій та зв'язків населення Лісостепу. У кількісно-якісному аналізі та огляді історії дослідження використовуються дані з території Дніпровського Лівобережжя, для якого вже зібрано базу даних. Більшість висновків методологічного характеру з цієї бази можна екстраполювати на весь Лісостеп.

Історія дослідження прикрас. У історіографії розкопки кінця XIX — початку XX ст. — часто називають періодом накопичення матеріальної бази, який характеризують непрофесійними дослідженнями та археологічним «збиральництвом». Однак, поряд із шукачами цінностей в цей період польовими дослідженнями займалися поціновувачі давнини, колекціонери та археологи, які розуміли, що для подальшої роботи із здобутим матеріалом необхідний високий рівень фіксації та документування знахідок. Такими дослідженнями для Лісостепової Скіфії стали розкопки В. О. Городцова та М. Я. Рудинського на Ворсклі; Д. Я. Самоквасова та М. Ю. Бранденбурга на Сулі; В. В. Хвойка на Пслі; О. І. Дмитрюкова на Сеймі; І. А. Зарецького на Сіверському Дінці. Попри усі недоліки, матеріали саме цього періоду стали основним джерелом для фахових монографій 60-70 років XX ст. (Ильинская 1968; Ковпаненко 1967; Петренко 1978).

З середини XX ст. почали виходити роботи присвячені локальним варіантам. В контексті опису їх матеріальної культури у працях на ряду із зброєю та керамікою, досліджували

і скіфські прикраси. Типологія цієї категорії предметів тоді ще не була розроблена, а монографія авторства В. Г. Петренка буде опублікована лише через десятиліття, то ж акценти робились на описі комплексів, визначенні хронологічних рамок побутування прикрас, а також на пошуках аналогій в межах Скіфії та сусідніх територій. Згодом будуть написані та опубліковані монографії, кандидатські та докторські дисертації, в яких автори розглянуть прикраси в контексті осібних локальних варіантів Дніпровського лісостепового Лівобережжя (Шрамко 1962; Либеров 1965; Ковпаненко 1967; Ильинская 1968; Моруженко 1989; Гавриш 2000; Гречко 2010; 2021; Білинський 2019).

У 1960-х рр. тема прикрас залишалась розкритою не до кінця з огляду на обмеженість джерельної бази та спорадичність досліджень. Б. А. Шрамко у своїй монографії присвячений старожитностям Сіверського Дінця присвятив прикрасам менше абзацу, просто перерахувавши їхні назви (1962, с. 153). Г. Т. Ковпаненко у своїй монографії навпаки присвятила прикрасам цілий розділ, методично описавши кожну категорію, визначивши хронологічні рамки побутування та аналогії з пам'яток інших локальних варіантів (1967). Для повноти картини не вистачало розробленої типології, але джерельна база, яка складалась з численних матеріалів початку й середини ХХ ст., такої можливості не давала, та й, власне, дослідниця не ставила собі таку мету.

В кінці 1960-х рр. вийшла друком монографія В. А. Іллінської присвячена дослідженню давнього населення Посулля за матеріалами курганів (1968). Джерельна база роботи складалась переважно з матеріалів розкопок ХІХ—поч. ХХ ст. У відповідному розділі В. А. Іллінська проводить ретельний аналіз кожної категорії прикрас, з урахуванням аналогій з комплексів інших локальних варіантів. Більшість прикрас походили з поховальних пам'яток, а це дало можливість зробити висновки щодо їх функціонального призначення (Ильинская 1968, с. 144). Також дослідниця однією з перших доходить висновку, що великі бронзові шпильки із широким шляпками були характерними саме для Посулля.

Вже у 1970-х рр. вийшла монографія В. Г. Петренка про прикраси Скіфії, яку в наступні роки будуть використовувати в якості «енциклопедії» прикрас скіфського часу (1978). Після цього моменту, в усіх публікаціях шпильки, браслети, кільця і т. ін. супроводжуватимуть слова — «за типологією В. Г. Петренка».

З часом джерельна база накопичувалась, і виникала необхідність упорядкувати матеріал, хоча б у рамках локальних варіантів, що і зробили у своїх роботах А. І. Пузікова (1981; 1997) та П. Я. Гавриш (2000). Д. С. Гречко навпаки не зупинився на формальному описі знахідок.

У своїй кандидатській дисертації він запропонував нову типологію шпильок. На основі 54 екземплярів із пам'яток басейну Сіверського Дінця дослідник виділив 8 типів. Цю типологічну схему більш детально буде розглянуто далі.

Однією з останніх робіт присвячених локальним варіантам є кандидатська дисертація О. О. Білинського «Пам'ятки скіфського часу на Сеймі» (2019). Варто звернути увагу, що у дослідженні В. Г. Петренка не були враховані прикраси з пам'яток Посем'я, тому ця робота заповнила територіальну лакуну на карті Лівобережжя. Дослідник доповнив колекцію прикрас з пам'яток розкопаних А. І. Пузіковою екземплярами з Західного Посем'я, хоча, як і його попередниця (Пузікова 1981; 1997) використовував при описі типологію В. Г. Петренка.

Після В. Г. Петренка дослідженнями прикрас скіфського часу займалась Л. С. Клочко (1998; 2007а; 2007б). У своїх роботах вчена звертає свою увагу на функціональне призначення знімних прикрас, вивчає питання походження тих чи інших видів, а також активно розробляє реконструкції костюмів скіф'янок різних регіонів (Клочко 2011; 2017). Джерельна база її досліджень переважно ґрунтується на матеріалах Музею історичних коштовностей України та розкопках степових і елітних лісостепових поховань. Тому, можна сказати, що увага дослідниці була зосереджена на вивченні реконструкції костюму здебільшого кочового, а не лісостепового населення та привілейованих представників суспільства (Клочко 1998; Клочко та ін. 2021). На ряду з археологічними матеріалами, дослідниця у своїх роботах активно використовує історичні та етнографічні матеріали.

Не оминала теми шпильок і О. Є. Фіалко. Досить часто, у своїх статтях, присвячених амазонкам дослідниця згадує про цю категорію предметів (Фіалко 2012а; 2012б; 2013). О. Є. Фіалко вказує на те, що у степових комплексах із похованнями амазонок шпильки є досить рідкісною прикрасою (Фіалко 2012а, с. 26). Це спостереження є цікавим, адже за матеріалами джерельної бази, відомо, що вони трапляються на території Дніпровського лісостепового Лівобережжя переважно в жіночих похованнях.

Про сережки рядового населення дніпровського Лісостепового Правобережжя на основі матеріалів зі Світловодського могильника пише О. Д. Могилов. У своїй статті автор проводить «типологічну атрибуцію» сережок, які трапляються на пам'ятці, наводить аналогії з інших пам'яток та визначає хронологічні межі побутування прикрас (Могилов 2020). Джерельна база дослідження представлена 35 сережками, інформація про контекст знахідок та опис комплексів у публікації відсутня.

Отже, планомірне вивчення прикрас почалось з робіт присвячених локальним варіантам, а в 1978 р. В. Г. Петренко закрила питання типології, тим самим дала можливість археологам у подальшому сфокусувати свою увагу на інших питаннях — функціоналу, реконструкції костюму, походження прикрас. Л. С. Ключко та О. Є. Фіалко продовжили досліджувати цю тему, великою мірою звертаючи свою увагу на матеріальну культуру кочового населення. На сьогоднішній день з'явилась необхідність обробити оновлену джерельну базу з пам'яток Скіфського Лісостепу й дослідити костюм рядового населення цього регіону. А для цього необхідно ретельніше підійти до питання типології, звернутись до антропологічних матеріалів, використати сучасні методи дослідження.

Історія дослідження прикрас у світовій археології. Для пошуку нових методів та підходів необхідно звернутись до світової практики вивчення прикрас. Різні типи прикрас, а особливо бронзові та залізні шпильки голкоподібної конструкції були поширені на території Центральної Європи впродовж доби бронзи та раннього залізного віку. То ж великий хронологічний діапазон знахідок та різні підходи археологів позначились на методах дослідження цієї категорії предметів.

У 1970—80-х рр. в Європі активно розробляється типологія прикрас та досліджується питання часу їх побутування. Більшість таких робіт були опубліковані у серійному виданні Прадавні Бронзові Знахідки (Prähistorische Bronzefunde), заснований німецьким археологом Германом Мюллером-Карпе в 1965 р. (Dietz, Jockenhövel 2016, S. 2). У рамках проекту були зібрані та опубліковані мідні, бронзові та залізні предмети, датовані від 3000 до 500 р. до н. е., які походять переважно з території Європи. Весь матеріал розподілений між 19 томами, у межах яких публікується певна категорія артефактів. Томи з 10-го до 14-го присвячені саме прикрасам.

У 13-му томі опубліковано типології шпильок, які розробили М. Гедль та Р. Ессен (Польща), І. Ріговські (Угорщина), М. Новотна (Словаччина), та ін. (Audouze, Courtois 1970; Carancini 1975; Kubach 1977; Laux 1976; Říhorský 1979; Novotná 1980; Gedl 1983; Kilian-Dirlmeier 1984; Essen 1985; Říhorský 1983; Vasić 2003). Окрім типології та хронології вчені досліджували питання технології виробництва, функціонального призначення та культурних витоків артефактів. Цікаво, що головною ознакою для виділення типів, більшість дослідників обирали форму шпильки.

Коли первинні питання пов'язані із типологією, хронологією та технологією виробництва були закриті, у дослідників з'явилась можливість перейти до ширшого аналізу прикрас, і залучити не тільки археологічні, але й історичні, етнографічні та епіграфічні матеріали.

Прикладом цього є робота професора Пенсільванського університету І. М. Маркус, яка спеціалізується на дослідженнях питань історії мистецтва Ірану через призму археології. На основі археологічного матеріалу з Тешпе Хасанлу дослідниця вирішувала питання пов'язані з соціальною роллю цих прикрас: шпильки, як маркери важливих стадій у життєвому циклі жінки, шпильки як особистий захист жінок, та індикатор гендерної ідентичності (Marcus 1994). І. М. Маркус одразу наголошує на тому, що шпильки цієї території та періоду можна вважати виключно жіночою прикрасою (Marcus 1994, p. 12). Знахідки в чоловічих похованнях вона пояснює тим, що вони належали літнім людям, які завдяки своєму соціальному статусу могли ігнорувати усталені норми (Marcus 1994, p. 12).

Питання функціонального призначення шпильок докладно розглянуті в роботі словенської дослідниці С. Чавал (Čaval 2013). Матеріальна база дослідження складалась з 45 шпильок кінця IV — початку VII ст. н. е., які походили з 13 поховань та 32 поселень (Čaval 2013, s. 200). У ході дослідження положення шпильок у похованнях археолог розділила прикраси для зачіски та вбрання, що дало можливість проілюструвати усі можливі варіанти використання артефакту в костюмі (Čaval 2013, s. 198—199, sl. 2, 3). С. Чавал приходить до висновків, що шпильки, які носили як застіжки для одягу, набагато коротші від тих, що використовувались у зачісках, також їх знаходять зазвичай у похованнях парами (Čaval 2013, s. 198). Головною ж ознакою прикрас для зачісок можна вважати довжину тіла шпильки, яка перевищує 10 см, а також наявність декорованої голівки (Čaval 2013, s. 198).

Аналізуючи поклади бронзи та заліза, можна пояснити появу тих чи інших типів шпильок з позиції технології виробництва (Rajpold 2017, s. 74). Це питання у свої статті дослідив польський вчений В. Райпольд (Rajpold 2017). Метою його роботи був аналіз змін у кількості бронзових та залізних шпильок на території тарнобжезької лужицької культури на різних етапах її існування (XIII—III ст. до н. е.) (Rajpold 2017, s. 73). Оскільки для дослідження був залучений матеріал виключно з поховань (82), які мали достовірну інформацію про стать та вік похованого у процесі статистичного аналізу вдалось виділити кілька закономірностей: більший розмір шпильки корелює із більш раннім часом; найбільші шпильки належали жінкам, менші — чоловікам, а найменші — дітям (Rajpold 2017, s. 94).

Надзвичайно цікавими є дослідження польських вчених присвячені темі завушних сережок. Поширення цих виробів на теренах Центральної Європи, зокрема у ареалі тарнобжезької лужицької культури спонукало дослідників шукати їх витoki та пропонувати

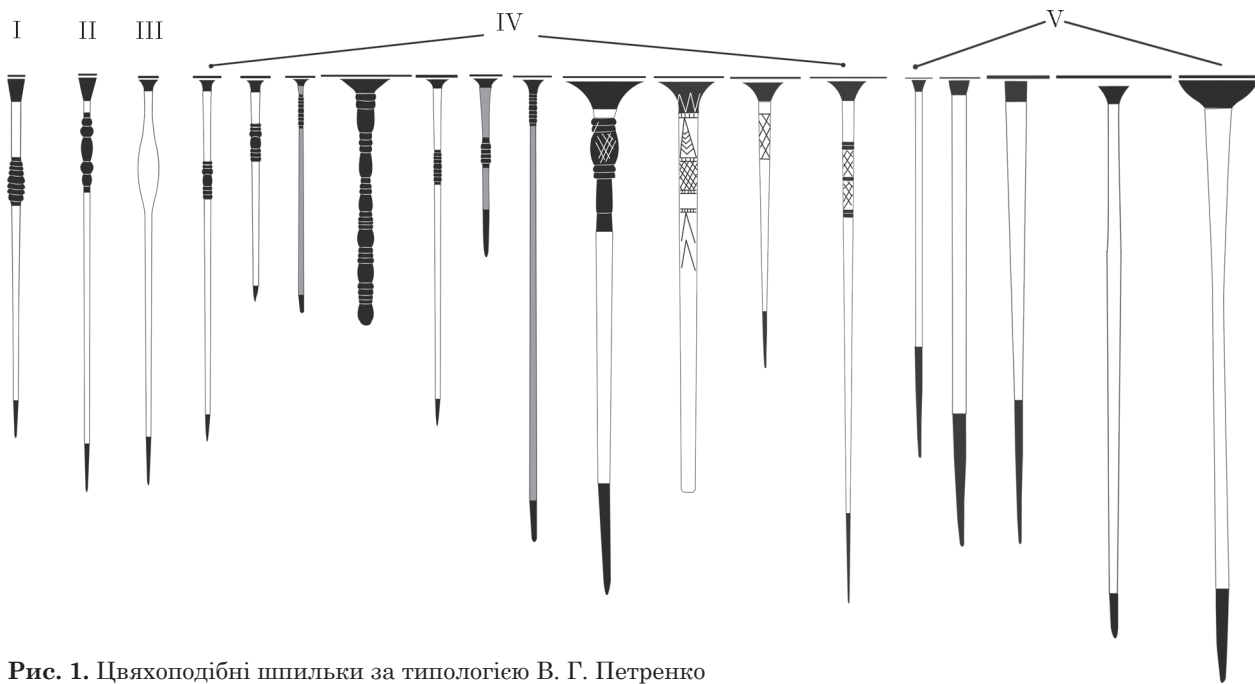

Рис. 1. Цвяхоподібні шпильки за типологією В. Г. Петренка

типологічні схеми. Серед дослідників, які торкалися цієї теми З. Буковські (Bukowski 1977), А. Гавлік (Gawlik 2007) та ін. Ще до роботи В. Г. Петренка, свою типологію завушних сережок запропонував З. Буковські (Bukowski 1977, р. 208). А. Гавлік докладно розглядає відомі знахідки, аналізує їх у контексті генези скіфської культури та окремих локальних варіантів і припускає сибірську версію походження цих предметів (Gawlik 2007, s. 232).

Таким чином, можна сказати, що наявність добре розробленої джерельної бази уможливила пошуки відповідей на питання соціального та гендерного поділу суспільства, функціональності, технологій виробництва і культурних впливів. Передумовами до успішних соціальних та культурних реконструкцій на основі прикрас стали: уніфікована та актуальна типологія, розроблена хронологія, антропологічні визначення для поховань, хімічні та фізичні аналізи виробів, які вказували на технологію їх виготовлення.

Типологія прикрас. Незважаючи на масштабність та всеоб'ємність типології В. Г. Петренка, вона мала кілька недоліків, які відзначали багато дослідників. В першу чергу це розлогість яка проявлялась у великій кількості типів, які у свою чергу поділялись на варіанти, що створювало ситуацію у якій один таксон міг бути представлений лише одним виробом (рис. 1). Наприклад для шпильок таку ситуацію можна пояснити тим, що поділ відбувався на основі трьох ознак: форма шляпки; форма нижньої частини голівки, яка знаходиться під горизонтальним перетином за найбільшим діаметром, тобто шиї, та форма вертикального перетину стержня та його найширша частина — тіла (Петренко 1978, с. 8). Таким чином створювалось величезне різноманіття типів та

варіантів до яких інколи було складно зарахувати певні предмети.

Після В. Г. Петренка свої типології шпильок та сережок запропонували Д. С. Гречко та Л. С. Клочко. В роботі Д. С. Гречко головною ознакою для виділення типів був «розріз по максимальному діаметру голівки» (Гречко 2010, с. 86), що дало можливість обмежитись одним типотворюючим параметром. Усі шпильки з басейну Сіверського Дінця дослідник поділив на 8 типів, скоротивши типологію В. Г. Петренка. Так, наприклад, 7 типів шпильок за В. Г. Петренка відповідають 5 типам у схемі дослідника (Гречко 2010, с. 86). Проте таке скорочення позначилось на послідовності у виділенні типів. Наприклад до 5-го типу («з конічно-біконічною голівкою») входять біконічні (тип 16, варіант 2 за В. Г. Петренка), конічні (тип 18 за В. Г. Петренка), кулясті (тип 13 за В. Г. Петренка) та біметалеві вироби із порожніми золотими кульками, які не мають аналогій (рис. 2) порушивши заявлений принцип типологізації (Гречко 2010, с. 86).

У 2021 р. вийшла перша книга з серії видань «Прикраси давнього населення України» (Клочко та ін. 2021). У монографії представлений каталог сережок з колекції Музею історичних коштовностей України (МІКУ). У вступній теоретичній статті Л. С. Клочко пропонує наступний поділ сережок на групи: цвяхоподібні; кільцеподібні; «човники» (рис. 3); фігурні та скульптурні. Необхідно зазначити, що В. Г. Петренко при виділенні типів обирає наступні морфологічні ознаки: «наявність чи відсутність дужки, форма корпусу та дужки» та виділяє 35 типів сережок (Петренко 1978, с. 21). Л. С. Клочко ж в свою чергу зазначає, що «таксоном у нашій класифікації є група, яка

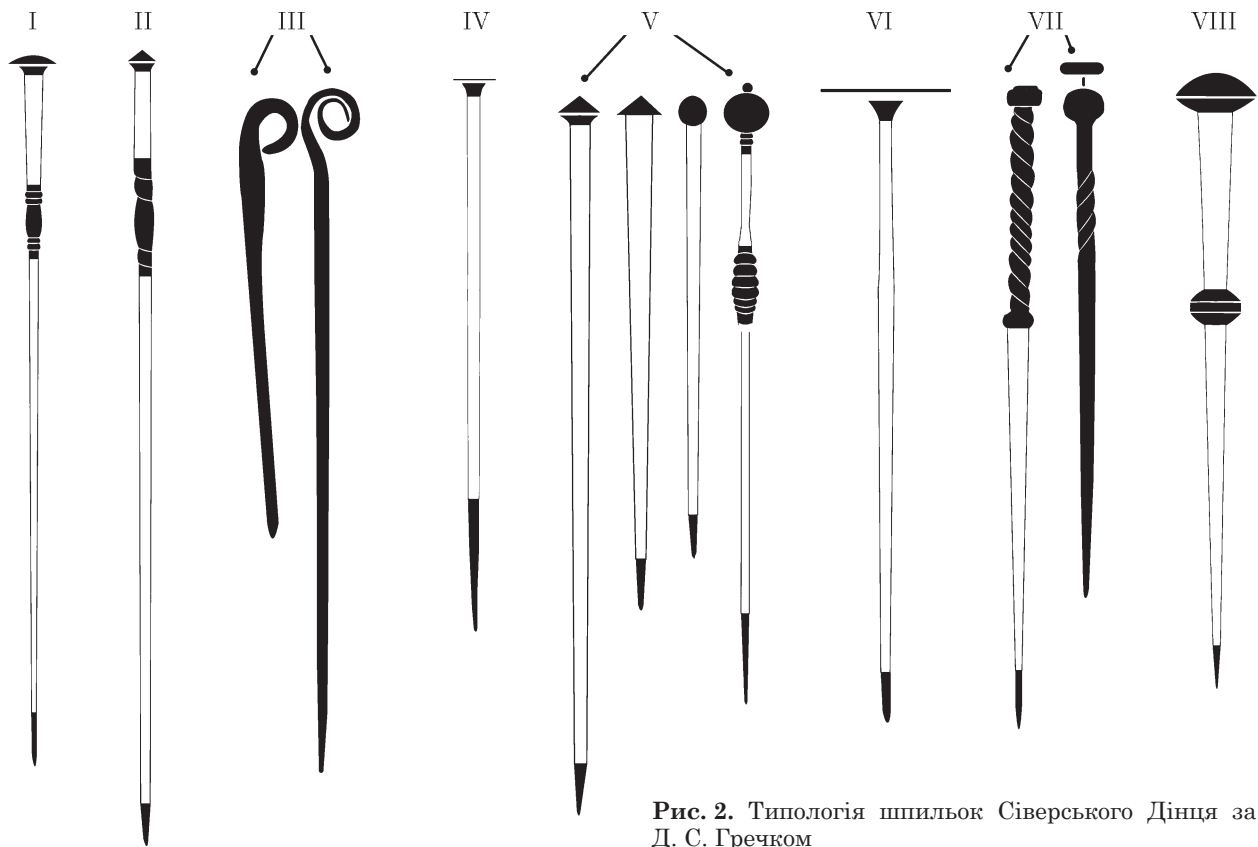

Рис. 2. Типологія шпильок Сіверського Дінця за Д. С. Гречком

об'єднує сережки за морфологічними, технологічними та семантичними ознаками» та виділяє 5 груп сережок (Клочко та ін. 2021, с. 5). В рамках серії видань «Прикраси давнього населення України» публікуються матеріали з колекції МКУ, що значно обмежує джерельну базу дослідження. Через специфіку вибірки для типологізації були використані сережки виключно з коштовних металів, а ареал дослідження охоплював в переважній більшості пам'ятки степової Скіфії, що не репрезентує традиції лісостепоного населення.

Отже, не дивлячись на високий індекс цитування, типологія В. Г. Петренко на сьогодні вимагає перегляду та доповнення. Про це говорить створення нових типологічних схем (Гречко 2010; Клочко та ін. 2021). Д. С. Гречко та Л. С. Клочко намагаються звузити типологію В. Г. Петренко, об'єднуючи декілька типів прикрас в один. Дослідники чітко визначають критерії типологізації, але в деяких випадках самі їх не дотримуються. Актуальною залишається необхідність залучити для типологічного аналізу оновлену джерельну базу з пам'яток усього Лісостепу. Адже типологічна схема Д. С. Гречко репрезентує локальні традиції населення Сіверського Дінця, а групи сережок за Л. С. Клочко, розроблені без врахування екземплярів з бронзи та заліза, характерних саме для лісостепоного населення і базуються переважно на матеріалах з елітних курганів.

Прикраси в контексті поселенських та поховальних пам'яток. Прикраси з посе-

ленських пам'яток можуть дати дослідникам інформацію, про яку поховальні пам'ятки мовчать. Аналізуючи їх у контексті поселенських структур можна дізнатись про способи виробництва шпильок, уточнити хронологію та доповнити джерельну базу.

Серед усіх відомих на сьогодні виробів лише чверть походить із закритих комплексів які переважно представлені похованнями. Решта виробів — знахідки у культурних шарах та об'єктах на поселенських пам'ятках, які суттєво розширюють джерельну базу. Частина об'єктів досліджених на поселеннях та городищах датовані завдяки знахідкам шпильок. Для прикладу це яма з розкопу 30 Більського городища (Шрамко 1971, с. 53) та горн на Люботині (Шрамко 1998, с. 63).

Частина знахідок привертає увагу через контекст та супроводжуючі речі. Цікавим тут є приклад вже згаданого горну з Люботинського городища, адже за визначенням дослідника він використовувався для обробки металів, хоча і варто відзначити що автор не пов'язує їх між собою та говорить про те, що горн та шпилька знаходились у різних шарах (Шрамко 1998, с. 63). Особливими виробами, які можуть дати лише поселенські пам'ятки — є заготовки предметів. Так, на Більському городищі є знахідка заготовки бронзової цвяхоподібної шпильки із не знятими задирками від ливарного шва, яка була виявлена поруч зі шматками бронзових шлаків, тиглів та глиняних ливарних форм (Шрамко 1971, с. 49). Таким чином вона вказує

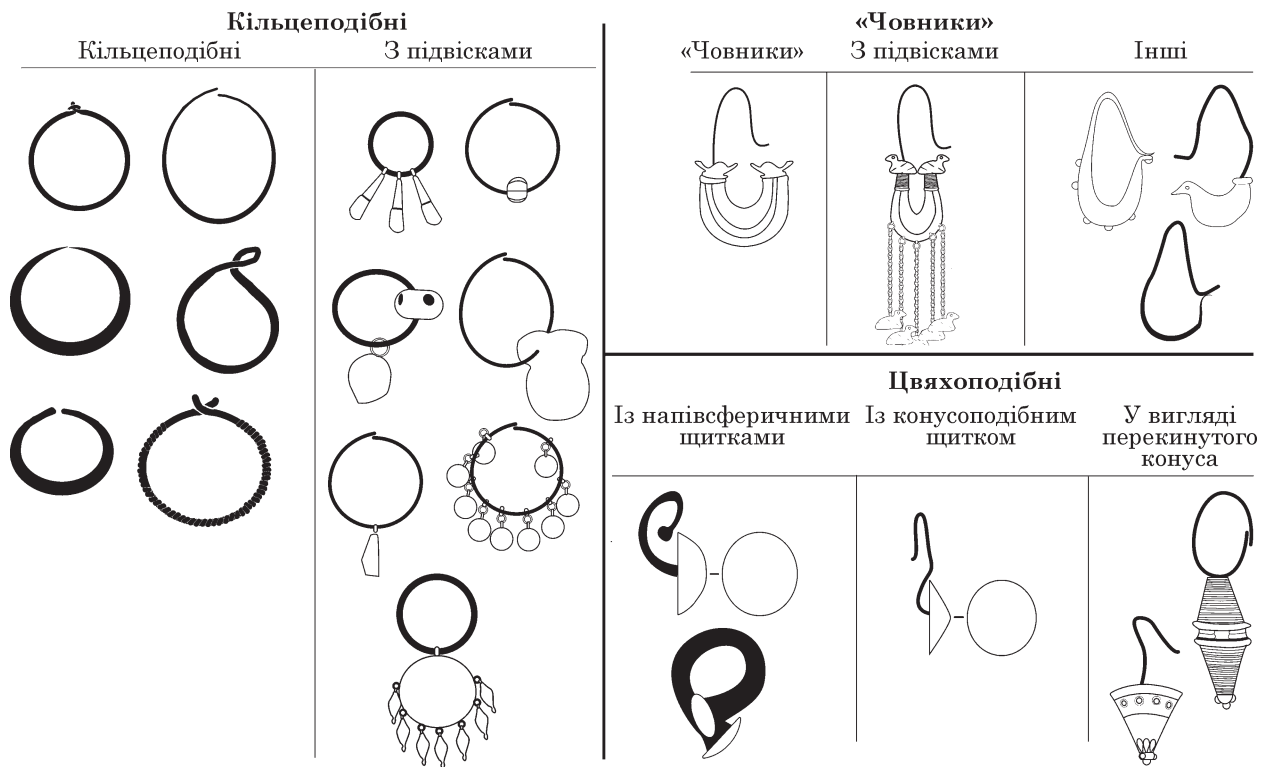

Рис. 3. Типологія серезок за Л. С. Ключко

на технологію виготовлення цих прикрас та доводить, що вони виготовлялись на лісостепових пам'ятках.

Завдяки поховальним пам'яткам можна точніше встановити хронологію досліджуваних виробів та отримати інформацію про те, як носились прикраси та чи мали місце статево-вікові кореляції.

Ступінь інформативності матеріалу, який походить з поховальних пам'яток залежить від багатьох факторів — точна фіксація комплексу, наявність обробленого антропологічного матеріалу та непограбованого поховання. Так з 21 поховання з території Лівобережжя лише у 9 випадках вдалось отримати інформацію про розташування шпильок відносно скелету. В курганних похованнях прикраси фіксуються в області грудей та плечей, біля голови або в області тазу. З цього можна зробити висновки щодо їх функціонального навантаження. Можна припустити, що шпильки, які знаходяться в зоні черепу скоріше за все слугували для закріплення зачіски або головного убору, а в зоні грудей та тазу фіксували накидку або плащ (Петренко 1978, с. 7).

Частіше за все у похованнях трапляються поодинокі знахідки цих прикрас, але є випадки, де знаходять комплекти шпильок з двох, або навіть з трьох предметів. Такі знахідки відомі зі Скоробору — курган 4 (Городцов 1911, с. 141), Долинського — курган 1937 р. (Мельниковская 1950, с. 72), Люботину — курган 1 (Бандуровский, Буйнов, Дегтярь 1998, с. 147), Герасимівки — курган 1 (Ильинская 1968, с. 53).

Незважаючи на досить велику вибірку знахідок з поховань їх цінність для реконструкцій досить низька. Більшість поховань погано зафіксовані або пограбовані що не дає необхідної інформації про положення прикрас. Оскільки більшість поховань лісостепу досліджувались у XIX — першій половині XX ст., для них майже відсутні статево-вікові визначення, що не дає підстави вповні охарактеризувати «власника» прикрас.

Технологія виробництва та металообробка. Про технологію виробництва прикрас писали в контексті дослідження металообробки скіфського часу (Граков 1948; Барцева 1981a; 1981b; Вознесенская, Хомутова 1981; Косиков 1987; 1992; 1994; Солнцев, Шрамко 1998). У монографії В. Г. Петренко торкається цієї теми описуючи технологічні особливості виготовлення певних видів прикрас, наприклад шпильок (Петренко 1978, с. 8, 11, 14, 16).

Докладний хіміко-металургійний аналіз у своїх роботах проводила Т. Б. Барцева (Барцева 1981a; 1981b). Основна увага дослідниці була сфокусована на дослідженні сировинного складу прикрас. За допомогою порівняння співвідношення олов'янистих та олов'янисто-свинцевих бронз у сплаві виробів вчена досліджувала наявність виробничих центрів та кореляції між складом сплаву та типом прикрас (Барцева 1981a, с. 78; 1981b, с. 102).

Технологію виготовлення бронзових виробів скіфського часу досліджував В. А. Косиков (1987, 1992, 1994). У своїх роботах вчений писав про ливарні форми, проводив спектральні

аналізи, а також описував особливості виготовлення різних виробів, серед яких були і прикраси. У своїй монографії він пише про технологічні особливості виготовлення браслетів (Косиков 1994, с. 187).

Зараз технологію виготовлення прикрас, щоправда доби пізньої бронзи, активно досліджує Т. Ю. Гошко (Гошко 2000; 2007). З її статей можна дізнатись про технологію лиття бронзових прикрас у ливарних формах та ознайомитись з методами дослідження. Вчена активно використовує спектроаналітичні та технологічні дослідження, із залученням металографічного аналізу. Проведення подібних досліджень для прикрас Лісостепової Скіфії дадуть можливість прийти до висновків щодо технології виготовлення прикрас та центрів їх виробництва.

Про способи виготовлення шпильок писала Л. С. Ключко (Ключко 2007а). На сьогодні відомо, що їх було декілька — це лиття у кам'яних формах, кування та поєднання цих прийомів (Ключко 2007а, с. 28). Ще В. Г. Петренко описуючи шпильки четвертого типу із пласкою шляпкою та кільцевими нарізками зазначає, що, зазвичай, більшість таких виробів виготовляли за допомогою ливарних роз'ємних форм (Петренко 1978, с. 8). Доказом цього способу можуть слугувати сліди швів, які залишилися на внутрішній поверхні шляпки (Петренко 1978, с. 8). Одна зі шпильок має сліди припаяної шляпки, що свідчить про використання зварки (Петренко 1978, с. 11). Шпильки ж з фігурним навершям зазвичай виготовляли з дроту або з розклепаного стержня (Петренко 1978, с. 16).

Залучення статистичного аналізу металів, з яких були зроблені шпильки дає змогу отримати нові дані. Так, відповідно до проведеного аналізу, на основі джерельної бази з пам'яток Дніпровського лісостепового Лівобережжя бронзові вироби переважають в кількості над залізними, тим паче срібно-золотими. На пам'ятках Посулля, Ворскли та Сейму бронзових шпильок вдвічі, а подекуди і втричі більше ніж залізних. Виключенням стали матеріали з пам'яток Сіверського Дінця. Цей локальний варіант репрезентований 62 шпильками. З них 44, а це 70 % виробів, зроблені із заліза. Пояснити це можна розповсюдженням на цій території типу шпильок із кульовидним, пірамідальним та петлевидним навершям, які виготовлялись переважно з заліза. Окрім цього, пам'ятки з яких походять ці шпильки переважно можна датувати середньоскіфським часом, отже можуть відображати не лише локальні вподобання але і бути наслідком поширення відповідної технології або характеризувати конкретний період.

Таким чином можна говорити про використання трьох основних технологічних прийомів у виготовленні металевих прикрас: кування, лиття та пайки. З наявних нині досліджень

можна зробити висновок, що технології не визначались культурними або хронологічними змінами а залежали в першу чергу від типу прикрас. Так великі шпильки з товстою шийкою та пласкою шляпкою відливалися у ливарних формах, залізні шпильки з пірамідальними голівками кувались, а завушні сережки з конічними або сферичними щитками відливалися у ливарних формах після чого до них припаявалися дротяні дужки.

Попри досить велику кількість робіт, які торкалися теми виготовлення прикрас, більшість з них мала на меті дослідження металообробки де прикраси використовувались як певні приклади цього процесу. Також відчутною є незначна кількість досліджених зразків. Ці два фактори створили умови у яких прикраси, що брались для аналізу часто походили з однієї пам'ятки, належали до одного типу та ін., що не дає можливості простежити взаємозалежності між формою або хоча б типом виробу та технологією його виготовлення. Так, наприклад, Т. Б. Барцева проаналізувала 32 шпильки, проте лише двох типів, 30 браслетів, близько 20 сережок та ін. Деякі дослідження проводилися для конкретних пам'яток, для прикладу Марицького городища (Барцева 1981b).

Висновки. Підводячи підсумки короткого огляду дослідження прикрас скіфського часу Лісостепу можна дійти кількох висновків. Попри те, що основною роботою на цю тему досі є фундаментальна монографія В. Г. Петренко, впродовж двох останніх десятиліть дослідники пропонують нові схеми типологізації окремих видів прикрас. У нових розробках є спільні риси у вигляді суттєвого скорочення кількості таксонів та прагнення до жорсткого визначення типуютьоруючих параметрів. Основною причиною, яка спонукає до створення нової типології є суттєве збільшення джерельної бази та подекуди неактуальність типології В. Г. Петренко. Одним з перспективних напрямків у цьому контексті виглядає статистична обробка оновленої бази, що допоможе, як зі створенням типології, так і виділенням локальних та хронологічних особливостей.

Оцінюючи світовий досвід дослідження прикрас, після якісної обробки матеріалу він зможе використовуватися у багатьох дослідженнях пов'язаних з мистецтвознавством, дослідженням міграцій та культурних впливів, вивчення соціальних та культурних відносин у середині суспільства та ін.

Існуючі нині розробки у темі давньої технології виробництва також вказують на значний потенціал дослідження прикрас у цьому контексті. Їх варіативність та чисельність дають змогу простежити зміни технологій у часі визначити ефективність методів та уточнити деякі аспекти робочого процесу.

Комплексний підхід до вивчення прикрас у перспективі створить можливості не лише ви-

користувати їх, як одну з категорій предметів за якими робляться реконструкції культурних процесів, але і вповні розкрити їх потенціал у дослідженні ідентичностей, які існували у Лісостепу скіфського часу.

ЛІТЕРАТУРА

- Бандуровский, А. В., Буйнов, Ю. В., Дегтярь, А. К. 1998. Новые исследования курганов скифского времени в окрестностях г. Люботина. В: Буйнов, Ю. В. (ред.). *Люботинское городище*. Харьков: Регион-информ, с. 143-182.
- Барцева, Т. Б. 1981а. *Цветная металлообработка скифского времени. Лесостепное Днепрополье Левобережья*. Москва: Наука.
- Барцева, Т. Б. 1981б. О химико-металлургическом исследовании бронзовых вещей Марицкое городища. В: Пузикова, А. И. *Марицкое городище в Посеймье*. Москва: Наука, с. 102-106.
- Білінський, О. О. 2019. *Пам'ятки скіфського часу на Сеймі*. Дисертація к. і. н. ІА НАН України. Київ.
- Вознесенская, Г. А., Хомутова, Л. С. 1981. Результаты металлографического изучения железных предметов Марицкое городища. В: Пузикова, А. И. *Марицкое городище в Посеймье*. Москва: Наука, с. 106-108.
- Гавриш, П. Я. 2000. *Племена скіфського часу в лісостепу Дніпровського Левобережжя (за матеріалами Прип'їлля)*. Полтава: Археологія.
- Городцов, В. А. 1911. Дневник археологических исследований в Зеньковском уезде Полтавской губернии в 1906 году. *Труды XIV Археологического съезда*, 3, с. 93-161.
- Гошко, Т. Ю. 2000. Про технологію виготовлення брашлетів з Гордіївського могильника. *Археологія*, 4, с. 68-72.
- Гошко, Т. Ю. 2007. Гордіївські шпильки. *Матеріали та дослідження з археології Східної України*, 7, с. 248-253.
- Граков, Б. Н. 1948. Литейное и кузнечное ремесло у скифов. *Краткие сообщения ИИМК*, 22, с. 38-47.
- Гречко, Д. С. 2010. *Населення скіфського часу на Сіверському Дінці*. Київ: ІА НАН України.
- Гречко, Д. С. 2021. *Етнокультурна історія населення Дніпровського лісостепового Левобережжя скіфського часу*. Дисертація д. і. н. ІА НАН України. Київ.
- Ильинская, В. А. 1968. *Скифы Днепровского Лесостепного Левобережья (курганы Посулья)*. Киев: Наукова думка.
- Клочко, Л. С. 1998. Прикраси біля с. Мар'ївка. В: *Музейні читання. Матеріали наукової конференції МІКУ. Київ, 17—18 грудня 1996 р.* Київ, с. 31-34.
- Клочко, Л. С. 2007а. Шпильки у вбранні населення Скіфії. В: *Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірна мистецтво — погляд крізь віки»*. Київ, 11—13 грудня 2006 р. Київ: МІКУ, с. 28-41.
- Клочко, Л. С. 2007б. Цвяхоподібні сережки перескіфського та скіфського часу. В: *Матеріали наукової конференції «Ранній залізний вік Євразії: до 100-річчя від дня народження О. І. Тереножкіна»*. Київ—Чигирин, 16—19 травня 2007 р. Київ: Форум, с. 87-89.
- Клочко, Л. С. 2011. Знімні прикраси у скіфському костюмі (знакові функції у вбранні скіф'янок). В: Ковтанюк, Н. Г. (ред.). *Національний музей історії України — скарбниця історичної пам'яті українського народу*. Київ: ШІЛТД, с. 88-99.
- Клочко, Л. С. 2017. Особливості костюмів скіф'янок на землях Посулья. *Археологія*, 3, с. 37-54.
- Клочко, Л. С., Білан, Ю. О., Березова, С. А., Величко, Є. О. 2021. *Сережки у костюмах мешканців Скіфії (з колекції Музею історичних коштовностей України)*. Київ: Наукове видання.
- Ковпаненко, Г. Т. 1967. *Племена скіфського часу на Ворсклі*. Київ: Наукова думка.
- Ковпаненко, Г. Т. 1970. Кургани поблизу с. Мачухи на Полтавщині: за матеріалами М. Я. Рудинського. *Археологія*, 24, с. 146-170.
- Косиков, В. А. 1987. Специализированный инструментарий литейщиков Скифии. В: Ковалева, И. В. (ред.). *Памятники бронзового и раннего железного веков Поднепровья*. Днепропетровск: ДГУ, с. 93-103.
- Косиков, В. А. 1992. Инструментарий литейщиков Скифии для обработки изделий из меди и бронзы. *Донецкий археологический сборник*, 1, с. 57-70.
- Косиков, В. А. 1994. *Производство бронзовых художественных изделий в Скифии VII—V вв. до н. е.* Донецк: Аверс Ко.
- Либеров, П. Д. 1965. *Памятники скифского времени на Среднем Дону*. Свод археологических источников, Д1—31. Москва: Наука.
- Мельниковская, О. Н. 1950. Могильник у села Долинское Черниговской области. *Краткие сообщения ИИМК*, 34, с. 70-74.
- Могилко, О. Д. 2020. Сережки зі Світловодського могильника. *Археологія і давня історія України*, 3 (36), с. 375-382.
- Моруженко, А. А. 1989. *История населения лесостепного междуречья Днепра и Дона в скифское время*. Автореферат диссертации д. и. н. ИА АН УССР. Киев.
- Петренко, В. Г. 1978. *Украшения Скифии VII—III вв. до н. э.* Свод археологических источников, Д4—5. Москва: Наука.
- Пузикова, А. И. 1997. *Памятники скифского времени бассейна р. Тускарь (Посеймье)*. Москва: РАН.
- Солнцев, Л. А., Шрамко, Б. А. 1998. Металлографические исследования железных изделий Люботинского городища. В: Буйнов, Ю. В. (ред.). *Люботинское городище*. Харьков: Регион-информ, с. 132-140.
- Фіалко, Е. Е. 2013. Украшения в костюме скифских амазонок. В: Коваленко, А. Н. (ред.). *Причерноморье в античное и раннесредневековое время. Сборник научных трудов, посвященный 65-летию проф. В. П. Копылова*. Ростов-на-Дону: ЮНЦ РАН, с. 231-241.
- Фіалко, О. Є. 2012а. Костюмні гарнітури скіфських амазонок. *Наукові записки. Серія: історичні науки*, 16, с. 21-33.
- Фіалко, О. Є. 2012б. Прикраси у вбранні скіфських амазонок. В: Олійник, Ю. М. (ред.). *Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірна мистецтво — погляд крізь віки»*. Київ, 14—16 листопада 2011 р. Київ: МІКУ, с. 146-153.
- Шрамко, Б. А. 1971. Исследования Бельского городища. *Археологические исследования в Украине в 1968 г.*, 3, с. 49-58.
- Шрамко, Б. А. 1987. *Бельское городище скифской эпохи (город Гелон)*. Киев: Наукова думка.
- Шрамко, Б. А. 1998. Люботинское городище. В: Буйнов, Ю. В. (ред.). *Люботинское городище*. Харьков: Регион-информ, с. 9-131.
- Audouze, F., Courtois, J.-C. 1970. *Les Epingles du Sud-Est de la France (Départements Drôme, Isère,*

Hautes-Alpes, Savoie et Haute-Savoie). Prähistorische Bronzefunde, XIII, 1. München: C. H. Beck.

Bukowski, Z. 1977. *The scythian influence in the area of lusatian culture*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk.

Carancini, G. L. 1975. *Die Nadeln in Italien. Gli spilloni nell'Italia continentale*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 2. München: C. H. Beck.

Čaval, S. 2013. Poznoantične okrasne igle vrste stilus v Sloveniji. *Arheološki vestnik*, 60, s. 197-248.

Dietz, U., Jockenhövel, A. 2016. *50 Jahre PBF — Bilanz und Perspektiven*. Prähistorische Bronzefunde, XX, 14. Stuttgart: Franz Steiner.

Essen, R. 1985. *Die Nadeln in Polen II (Mittlere Bronzezeit)*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 9. München: C. H. Beck.

Gawlik A. 2007. Geneza zausznic gwoździowatych. In: Chochorowski, J (ed.). *Studia nad epoką brązu i wczesną epoką żelaza. Księga poświęcona Profesorowi Markowi Gedlowi na pięćdziesięciolecie pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim*. Kraków, s. 209-240.

Gedl, M. 1983. *Die Nadeln in Polen I (Frühe und ältere Bronzezeit)*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 7. München: C. H. Beck.

Kilian-Dirlmeier, I. 1984. *Die Nadeln der frühhellenischen bis archaischen Zeit von der Peloponnes*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 8. München: C. H. Beck.

Kubach, W. 1977. *Die Nadeln in Hessen und Rheinhessen*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 3. München: C. H. Beck.

Laux, F. 1976. *Die Nadeln in Niedersachsen*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 4. München: C. H. Beck.

Marcus, I. M. 1994. Dressed to Kill: Women and Pins in Early Iran. *Oxford Art Journal*, 17, 2, p. 3-15.

Novotná, M. 1980. *Die Nadeln in der Slowakei*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 6. München: C. H. Beck.

Rajpold, W. 2017. Szpile w tarnobrzeskiej kulturze lużyckiej. Przyczynę do badań nad ich związkiem z wiekiem i płcią oraz rozważania na temat pojawienia się żelaza. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, 38, s. 73-100.

Říhovský, J. 1979. *Die Nadeln in Mähren und im Ostalpengebiet (von der mittleren Bronze- bis zur älteren Eisenzeit)*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 5. München: C. H. Beck.

Říhovský, J. 1983. *Die Nadeln in Westungarn I*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 10. München: C. H. Beck.

Vasić, R. 2003. *Die Nadeln im Zentralbalkan (Vojvodina, Serbien, Kosovo und Makedonien)*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 11. Stuttgart: Franz Steiner.

REFERENCES

Bandurovskii, A. V., Buinov, Iu. V., Degtiar, A. K. 1998. Novye issledovaniia kurganov skifskogo vremeni v okrestnostakh g. Liubotina. In: Buinov, Iu. V. (ed.). *Liubotinskoe gorodishche*. Kharkov: Region-inform, s. 143-182.

Bartseva, T. B. 1981a. *Tsvetnaia metalloobrabotka skifskogo vremeni. Lesostepnoe Dneprovskoe Lvoberezhie*. Moskva: Nauka.

Bartseva, T. B. 1981b. O khimiko-metallurgicheskome issledovanii bronzovikh veshchei Maritskogo gorodishcha. In: Puzikova, A. I. *Maritskoe gorodishche v Poseime*. Moskva: Nauka, s. 102-106.

Bilynskiy, O. O. 2019. *Pamiatky skifskogo chasu na Seimi*. Dysertatsiia k. i. n. IA NAN Ukrainy. Kyiv.

Voznesenskaia, G. A., Khomutova, L. S. 1981. Rezultaty metallograficheskogo izucheniia zheleznykh predmetov Maritskogo gorodishcha. In: Puzikova, A. I. *Maritskoe gorodishche v Poseime*. Moskva: Nauka, s. 106-108.

Havrysh, P. Ya. 2000. *Plemena skifskogo chasu v lisostepu Dniprovskoho Lvoberezhzhia (za materialamy Prypsillia)*. Poltava: Arkheolohiia.

Gorodtsov, V. A. 1911. Dnevnik arkheologicheskikh issledovaniiv v Zenkovskom uezde Poltavskoi gubernii v 1906 godu. *Trudy XIV Arkheologicheskogo sieezda*, 3, s. 93-161.

Hoshko, T. Yu. 2000. Pro tekhnolohiiu vyhotovlennia brasletiv z Hordiivskoho mohylnyka. *Arkheolohiia*, 4, s. 68-72.

Hoshko, T. Yu. 2007. Hordiivski shpylky. *Materialy ta doslidzhennia z arkheolohii Shhidnoi Ukrainy*, 7, s. 248-253.

Grakov, B. N. 1948. Liteinoe i kuznechnoe remeslo u skifov. *Kratkie soobshcheniia IIMK*, 22, s. 38-47.

Hrechko, D. S. 2010. *Naselennia skifskogo chasu na Siverskomu Dintsi*. Kyiv: IA NAN Ukrainy.

Hrechko, D. S. 2021. *Etnokulturna istoriia naselennia Dniprovskoho lisostepovoho Lvoberezhzhia skifskogo chasu*. Dysertatsiia d. i. n. IA NAN Ukrainy. Kyiv.

Iiinskaia, V. A. 1968. *Skify Dneprovskogo Lesostepnogo Lvoberezhia (kurgany Posulia)*. Kiev: Naukova dumka.

Klochko, L. S. 1998. Prykrasy bilia s Marivka. In: *Muzeini chytannia. Materialy naukovoi konferentsii MIKU*. Kyiv, 17—18 hrudnia 1996 r. Kyiv, s. 31-34.

Klochko, L. S. 2007a. Shpylky u vbranni naselennia Skifii. In: *Muzeini chytannia. Materialy naukovoi konferentsii «Iuvelirne mystetstvo — pohliad kriz viku»*. Kyiv, 11—13 hrudnia 2006 r. Kyiv: MIKU, s. 28-41.

Klochko, L. S. 2007b. Tsviakhopodibni serezhky peredskifskoho ta skifskogo chasu. In: *Materialy naukovoi konferentsii «Ranni zaliznyi vik Yevrazii: do 100-richchia vid dnia narodzhennia O. I. Terenozhkin»*. Kyiv—Chyhyryn, 16—19 travnia 2007 r. Kyiv: Format, s. 87-89.

Klochko, L. S. 2011. Znimni prykrasy u skifskomu kostiumi (znakovi funksii u vbranni skifianok). In: Kovtaniuk, N. H. (ed.). *Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy — skarbyntsia istorichnoi pamiaty ukrainskoho narodu*. Kyiv: III Ltd, s. 88-99.

Klochko, L. S. 2017. Osoblyvosti kostiumiv skifianok na zemliakh Posullia. *Arkheolohiia*, 3, s. 37-54.

Klochko, L. S., Bilan, Yu. O., Berezova, S. A., Velychko, Ye. O. 2021. *Serezhky u kostiumakh meshkantsiv Skifii (z kolekcii Muzeiu istorichnykh koshtovnostei Ukrainy)*. Kyiv: Naukove vydannia.

Kovpanenko, H. T. 1967. *Plemena skifskogo chasu na Vorskli*. Kyiv: Naukova dumka.

Kovpanenko, H. T. 1970. Kurhany poblyzu s. Machukhy na Poltavshchyni: za materialamy M. Ya. Rudynskoho. *Arkheolohiia*, 24, s. 146-170.

Kosikov, V. A. 1987. Spetsializirovannyi instrumentarii liteishchikov Skifii. In: Kovaleva, I. V. (ed.). *Pamiatniki bronzovogo i rannego zhelezного vekov Podneprov'ia*. Dnepropetrovsk: DGU, s. 93-103.

Kosikov, V. A. 1992. Instrumentarii liteishchikov Skifii dlia obrabotki izdelii iz medi i bronzy. *Donetskii arkheologicheskii sbornik*, 1, s. 57-70.

Kosikov, V. A. 1994. *Proizvodstvo bronzovykh khudozhestvennykh izdelii v Skifii VII—V vv. do n. e.* Donetsk: Avers Ko.

Liberov, P. D. 1965. *Pamiatniki skifskogo vremeni na Srednem Donu*. Svod arkheologicheskikh istochnikov, D1—31. Moskva: Nauka.

Melnikovskaia, O. N. 1950. Mogilnik u sela Dolinskoe Chernigovskoi oblasti. *Kratkie soobshcheniia IIMK*, 34, s. 70-74.

Mohylov, O. D. 2020. Serezhky zi Svitlovodskoho mohylnyka. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3 (36), s. 375-382.

Moruzhenko, A. A. 1989. *Istoriia naselennia lesostepnogo mezhdurechchia Dnepra i Dona v skifskoe vremia*. Avtoreferat disertatsii d. i. n. IA AN USSR. Kiev.

Petrenko, V. G. 1978. *Ukrasheniia Skifii VII—III vv. do n. e.* Svod arkheologicheskikh istochnikov, D4—5. Moskva: Nauka.

Puzikova, A. I. 1997. *Pamiatniki skifskogo vremeni basaina r. Tuskar (Poseime)*. Moskva: RAN.

Solntsev, L. A., Shramko, B. A. 1998. Metallograficheskie issledovaniia zheleznykh izdelii Liubotinskogo gorodishcha. In: Buinov, Iu. V. (ed.). *Liubotinskoe gorodishche*. Kharkov: Region-inform, s. 132-140.

Fialko, E. E. 2013. Ukrasheniia v kostiume skifskikh amazonok. In: Kovalenko, A. N. (ed.). *Prichernomore v antichnoe i rannesrednevekovoe vremia. Sbornik nauchnykh trudov, posviashchennyi 65-letiiu prof. V. P. Kopylova*. Rostov-na-Donu: IuNTs RAN, s. 231-241.

Fialko, O. Ye. 2012a. Kostiumni harnitury skifskykh amazonok. *Naukovi zapysky. Seriya: istorychni nauky*, 16, s. 21-33.

Fialko, O. Ye. 2012b. Prykrasy u vbranni skifskykh amazonok. In: Oliinyk, Yu. M. (ed.). *Muzeini chytannia. Materialy naukovoi konferentsii «Luelirne mystetstvo — pohliad kriz viky»*. Kyiv, 14—16 lystopada 2011 r. Kyiv: MIKU, s. 146-153.

Shramko, B. A. 1971. Issledovaniia Belskogo gorodishcha. *Arheologicheskie issledovaniia v Ukraine v 1968 g.*, 3, s. 49-58.

Shramko, B. A. 1987. *Belskoe gorodishche skifskoi epokhi (gorod Gelon)*. Kiev: Naukova dumka.

Shramko, B. A. 1998. Liubotinskoe gorodishche. In: Buinov, Iu. V. (ed.). *Liubotinskoe gorodishche*. Kharkov: Region-inform, s. 9-131.

Audouze, F., Courtois, J.-C. 1970. *Les Epingles du Sud-Est de la France (Départements Drôme, Isure, Hautes-Alpes, Savoie et Haute-Savoie)*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 1. München: C. H. Beck.

Bukowski, Z. 1977. *The scythian influence in the area of lusitania culture*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk.

Carancini, G. L. 1975. *Die Nadeln in Italien. Gli spilloni nell'Italia continentale*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 2. München: C. H. Beck.

Čaval, S. 2013. Poznoantične okrasne igle vrste stilus v Sloveniji. *Arheološki vestnik*, 60, s. 197-248.

Dietz, U., Jockenhövel, A. 2016. *50 Jahre PBF — Bilanz und Perspektiven*. Prähistorische Bronzefunde, XX, 14. Stuttgart: Franz Steiner.

Essen, R. 1985. *Die Nadeln in Polen II (Mittlere Bronzezeit)*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 9. München: C. H. Beck.

Gawlik A. 2007. Geneza zausznic gwoździowatych. In: Chochorowski, J. (ed.). *Studia nad epoką brązu i wczesną epoką żelaza. Księga poświęcona Profesorowi Markowi Gedlowi na pięćdziesięciolecie pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim*. Kraków, s. 219-240.

Gedl, M. 1983. *Die Nadeln in Polen I (Frühe und ältere Bronzezeit)*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 7. München: C. H. Beck.

Kilian-Dirlmeier, I. 1984. *Die Nadeln der frühhelladischen bis archaischen Zeit von der Peloponnes*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 8. München: C. H. Beck.

Kubach, W. 1977. *Die Nadeln in Hessen und Rheinhessen*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 3. München: C. H. Beck.

Laux, F. 1976. *Die Nadeln in Niedersachsen*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 4. München: C. H. Beck.

Marcus, I. M. 1994. Dressed to Kill: Women and Pins in Early Iran. *Oxford Art Journal*, 17, 2, p. 3-15.

Novotná, M. 1980. *Die Nadeln in der Slowakei*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 6. München: C. H. Beck.

Rajpold, W. 2017. Szpile w tarnobrzeskiej kulturze łużyckiej. Przyczynek do badań nad ich związkiem z wiekiem i płcią oraz rozważania na temat pojawienia się żelaza. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, 38, s. 73-100.

Říhovský, J. 1979. *Die Nadeln in Mähren und im Ostalpengebiet (von der mittleren Bronze- bis zur älteren Eisenzeit)*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 5. München: C. H. Beck.

Říhovský, J. 1983. *Die Nadeln in Westungarn I*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 10. München: C. H. Beck.

Vasić, R. 2003. *Die Nadeln im Zentralbalkan (Vojvodina, Serbien, Kosovo und Makedonien)*. Prähistorische Bronzefunde, XIII, 11. Stuttgart: Franz Steiner.

THE ADORNMENTS OF SCYTHIAN AGE OF THE POPULATION OF FOREST-STEPPE: INTRODUCTION TO THE TOPIC ON THE MATERIALS FROM DNIEPER LEFT-BANK AREA

This paper focuses on the pins and earrings as the most popular and diverse type of Scythian jewelry. They are exactly the chronological and cultural markers used by researchers in the reconstruction of migrations and connections of the forest-steppe population.

The adornments in ancient times, as well as nowadays, were one of the main cultural and social identity markers. First, they have been studied both in the context of the Scythian material remnants and the unique local variants. Vladimira Petrenko was one of the first who made the typology of these artifacts which led to the change in the field. Soon, new findings were discovered that developed the typology of the artifacts, which was based on the local variants and peculiar decorations, e. g. earrings. The common feature of the modern research is to lessen the number of taxa in the typological scheme and determine the precise and rare indicators of the type origin. Even though the adornment of Scythian Age were studied just as a part of the material culture, the consensus of the academia shows that jewelries can represent a wide range of social and cultural processes in ancient communities.

Usually, the Scythian adornments are found in the burial and settled sites. Such material remnants combined with the anthropological data and certain fixation can enlarge our understanding of the usage and function of these artifacts. Furthermore, they give us knowledge of the possible popular costume of the time, the sex and age differences in fashion. In addition, new finds from the settlements widen the source base. The analysis of the jewelries in the context of the settlement structures gives a more precise chronology and modes of production. Today, it is sure that the main three technological methods were welding, casting, and smiting. Each method related to the distinct forms and metals the item was made of.

Keywords: the Dnipro Left Bank forest-steppe, Scythian period, jewelry, pins, typology.

Одержано 26.07.2021

ХОДУКІНА Юлія Миколаївна, аспірантка, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, Україна.

KHODUKINA Yuliia, Ph D student, National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine.

ORCID: 0000-0003-3925-7420, e-mail:

yu.khodukina@ukma.edu.ua.